

Anna Pielużek

Regionalna prasa piotrkowska jako źródło do dziejów miasta i regionu

Piotrkowskie Zeszyty Historyczne 6, 117-128

2004

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Anna Pielużek

REGIONALNA PRASA PIOTRKOWSKA JAKO ŹRÓDŁO DO DZIEJÓW MIASTA I REGIONU

Podstawowym zadaniem prasy jest przekazywanie wiadomości. Na przestrzeni lat pojęcie prasy podlegało niejednokrotnie różnym przeobrażeniom. W *Leksykonie prasy łowickiej* W. J. Wysockiego czytamy, że za prasę uważa się „drukowane pisma periodyczne wychodzące w określonych, nie dłuższych niż rok interwałach czasowych, z istoty swej otwarte czasowo, powstające z zamiarem informowania lub oddziaływania na odbiorców oraz opatrzone tym samym tytułem, ciągłą numeracją, przypisane do określonego miejsca wydawania, sygnowane przez zespół redakcyjny, z określoną ceną”¹. Prasa nie jest zjawiskiem nowym. Pojawiła się już w starożytnym Rzymie². Jednak dopiero w XIX wieku stała się rozpowszechnionym środkiem przekazu.

W Piotrkowie prasa regionalna w ścisłym tego słowa znaczeniu pojawiła się w okresie gubernialnym (1867-1914). Odzwierciedlała ona aktualne procesy, zdarzenia polityczne, społeczne, gospodarcze i kulturalne. Stanowiła podstawowe drukowane źródło informacji dla ówczesnych czytelników i tym źródłem pozostaje nadal. Prasa sprzed stu czy pięćdziesięciu lat służy dziś jako źródło informacji do poznania dziejów miasta i regionu.

Omawiając dany temat należy rozpocząć od czasopiśmiennictwa polskiego w okresie działania w Piotrkowie Trybunału Koronnego. Informacje na temat Trybunału, jego działania, rozpatrywanych spraw możemy czerpać z wydawanych w tym okresie „Nowin”, „Awiz”, „Relacji”. Druki tego typu tłoczyła pierwsza drukarnia piotrkowska w 1714 roku³.

Pierwszym czasopiśmie piotrkowskim, dość nietypowym, był „Magazyn Literatury Polskiej” wydawany w Piotrkowie i Gdańsku⁴. Pismo zaczęło wychodzić w 1805 roku i ukazywało się w ciągu dwóch lat. W rzeczywistości dwutygodnik ten wydawany był w Gdańsku⁵. Pod względem zawartości treściowej „Magazyn Lite-

¹ W. J. Wysocki, *Leksykon prasy łowickiej*, Łowicz 1997, s. 8.

² W 59 roku p.n.e. Juliusz Cezar założył „Acta Diurna” („Wydarzenia Dnia”), szerzej zob. W. Kopaliński, *Opowieści o rzeczach powszednich*, Warszawa 1998, s. 135-136.

³ T. Nowakowski, *Wstęp do dziejów piotrkowskiej prasy*, cz. 1, „Gazeta Ziemi Piotrkowskiej” 1963, nr 19, s. 4.

⁴ Ibidem.

⁵ S. Fijałkowski, T. Nowakowski, *Materiały do bibliografii dziejów ziem regionu piotrkowskiego*, Piotrków Trybunalski 1986, poz. 64; D. Warzocha, *Czasopiśmiennictwo piotrkowskie w latach 1867-1915*, Piotrków Trybunalski 2003, s. 54 (maszynopis pracy magisterskiej udostępniony dzięki uprzejmości autora).

ratury Polskiej” niestety z Piotrkowem nie miał nic wspólnego i z pewnością nie miał też dużego wpływu na życie miasta⁶.

Z regionalną prasą piotrkowską w ścisłym znaczeniu tego słowa, jak już wspominałam, mamy do czynienia dopiero w okresie gubernialnym. Po klęsce powstania styczniowego dokonano nowego podziału administracyjnego Królestwa Polskiego i utworzono w 1867 roku gubernię piotrkowską. W tym samym również roku wyszedł „Piotrkowski Dziennik Gubernialny”. Ukazywał się w języku polskim i rosyjskim. Odbijano go w drukarni Fajwła Bełchatowskiego⁷.

Władze rosyjskie w Królestwie wydawały własne organy prasowe. W Piotrkowie ukazywały się „Pietrokowskija Gubernskija Wiedomosti” („Piotrkowskie Wiadomości Gubernialne”) drukowane w języku rosyjskim. Tygodnik ten ukazywał się w latach 1867-1914⁸. Stanowi on bogate źródło informacyjne. Wydawcą był gubernator, któremu podlegał redaktor. Pierwszym redaktorem był Krukowski, następnie Goriaczkowski, Aleksander Teodorczyk (od 1892) i od 1912 A. Jakowlew⁹. W tygodniku zawarte są wiadomości dotyczące guberni i Piotrkowa. Należą do nich zarządzenia najwyższych władz państwowych i gubernialnych, informacje różnych urzędów, sądów, wójtów oraz dotyczące rolnictwa i sytuacji zdrowotnej w guberni.

Kolejnym wydawnictwem urzędowym ukazującym się w latach 1867-1914 była „Pamiatnaja Knizka Pietrokowskoj Gubernii”. Drukowana była w drukarni gubernialnej¹⁰. Jest cennym materiałem do dziejów miasta i regionu ze względu na to, że zawiera dużo szczegółowych danych dotyczących funkcjonowania władz i instytucji guberni. Zamieszczono w niej informacje odnośnie rządu gubernialnego, kancelarii gubernatora, władz powiatowych, magistratów poszczególnych miast, towarzystw kredytowych w Piotrkowie i Łodzi, dane dotyczące Sądu Okręgowego, sądów po-

⁶ Na treść składały się m.in.: wiersze pochwalne na cześć pruskich ministrów, kronika historii powszechnej oraz opatrzone zmyśloną chronologią streszczenia fragmentów *Biblii*.

⁷ J. B o g u s ł a w s k a, *Piotrkowski ośrodek wydawniczo-drukarski do końca pierwszej wojny światowej* [w:] *Dzieje Piotrkowa Trybunalskiego*, pod red. B. Baranowskiego, Łódź 1989, s. 377; *Słownik pracowników książki polskiej. Suplement*, pod red. I. Treichel, Warszawa 1986, s. 19.

⁸ H. B r a u n, „*Gazeta Ziemi Piotrkowskiej*” za czasów redaktorstwa *Wacława Karbowskiego (1958-1960)*, Łódź 1994, s. 6 (maszynopis pracy magisterskiej w zbiorach Miejskiej Biblioteki Publicznej w Piotrkowie Trybunalskim), podaje jako okres wydawania „Pietrokowskich Gubernialnych Wiedomości” lata 1872-1914, jednak najstarsze zachowane w piotrkowskim Archiwum Państwowym egzemplarze pochodzą z roku 1868; z kolei Z. K m i e c i k, *Prasa polska w zaborze rosyjskim w latach 1905-1915* [w:] *Historia prasy polskiej. Prasa polska w latach 1864-1918*, t. 2, Warszawa 1976, s. 105, podaje, że pismo ukazywało się do 1915 roku. Należy jednak odrzucić i to stwierdzenie, gdyż zaborcze władze rosyjskie opuściły Piotrków w grudniu 1914 roku.

⁹ J. B o g u s ł a w s k a, *op. cit.*, s. 381; D. W a r z o c h a, *op. cit.*, s. 55.

¹⁰ J. B o g u s ł a w s k a, *op. cit.*, s. 381; K. Głowacki, *Czasopisma piotrkowskie*, Piotrków Trybunalski 1978, s. 20 (maszynopis w zbiorach Archiwum Państwowego w Piotrkowie Trybunalskim).

koju, oświaty, duchowieństwa różnych wyznań¹¹. Również ważnym wydawnictwem urzędowym o charakterze periodycznym (wydawany raz w roku) był „Obzor Piotrkowskiej Gubernii” („Przegląd Guberni Piotrkowskiej”). Ukazywał się w latach 1867-1914. „Obzor” zawierał informacje statystyczne dotyczące głównie życia gospodarczego guberni za rok ubiegły. Zamieszczano w nim również wiadomości odnośnie zdrowia publicznego, edukacji (szkół, towarzystw oświatowych), informuje o zarządach i sądach gminnych, kasach oszczędnościowo-pożyczkowych¹².

Z prasy polskojęzycznej okresu gubernialnego obrazującej życie miasta i regionu jako pierwszy na piotrkowskim rynku prasowym pojawił się „Rocznik” zwany często także „Rocznikiem Piotrkowskim”. Ukazywał się w latach 1871-1873 oraz w 1876 r. Wydawano go z inicjatywy piotrkowskiej inteligencji, której przewodził Antoni Porębski¹³. On też redagował i wydawał to pismo. Łączono je w drukarni Fajwła Bełchatowskiego¹⁴. W roczniku omawiano miejscowe potrzeby, zamieszczano obszernie prace z dziejów Piotrkowa i regionu¹⁵. W „Roczniku” publikowano także informacje statystyczne, m.in. na temat ludności Piotrkowa, czytelnictwa prasy.

Wielkim osiągnięciem prasy piotrkowskiej było dopiero kolejne wydawnictwo pt. „Tydzień”. To najbardziej znane piotrkowskie pismo okresu gubernialnego ukazywało się w latach 1873-1906¹⁶. Pierwszym redaktorem był Antoni Porębski, a następnie poeta i publicysta Mirosław Dobrzański¹⁷. Już przez współczesnych „Tydzień” uważany był za jedno z najlepszych pism prowincjonalnych, traktowany jako poważne, wiarygodne źródło informacji. Cieszył się dużą poczytnością. Roczniki „Tygodnia” stanowią dzisiaj cenny i bogaty materiał dokumentalny dla naukowców prawie wszystkich dziedzin¹⁸. Na ich treść składają się informacje urzędowe, wiadomości miejscowe jak i z okolicy, wiadomości dotyczące rolnictwa, handlu, przemysłu, ekonomii, szkolnictwa, oświaty, medycyny, higieny, nauk przyrodniczych, szkice literackie, poezje. W 1906 roku w okresie najbardziej pomyślnego rozwoju

¹¹ *Pamiętna Książka Piotrkowskiej Gubernii na 1910 god*, Petrokow 1910.

¹² D. W a r z o c h a, *op. cit.*, s. 58-59.

¹³ S. F r y c i e, „Tydzień” piotrkowski jako czasopismo społeczno-literackie, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP Rzeszów”, 1964, z. 1, Nauki humanistyczne, s. 52-53, 61-62.

¹⁴ J. B o g u s ł a w s k a, *op. cit.*, s. 377.

¹⁵ Były to m.in. artykuły: R. P l e n k i e w i c z, *Opis miasta Petrokowa zwanego niegdyś Piotrkowem Trybunalskim*, „Rocznik na rok zwyczajny 1871”, s. 1-55; L. R z e c z n i o w s k i *Kilka słów o ratuszu trybunalskim, o Trybunałach w ogólności, a w szczególności o Trybunale Piotrkowskim*, „Rocznik na rok zwyczajny 1871”, s. 56-69; A. G r z e l i ń s k i, *Witów*, „Rocznik na rok przestępny 1872”, s. 49-61; J. G r y g l e w s k i, *Wolbórz*, „Rocznik na rok przestępny 1872”, s. 62-83.

¹⁶ J. B o g u s ł a w s k a, „Tydzień” piotrkowski (1873-1906) jako źródło do dziejów książki polskiej, „Roczniki Biblioteczne” 1977, z. 1/2, s. 247-288.

¹⁷ Słownik pracowników książki polskiej. Suplement, Warszawa 1986, s. 176; S. F r y c i e, *Mirosław Dobrzański – redaktor, publicysta, poeta piotrkowski*, „Zbliżenia Piotrkowskie” 1993, nr 1, s. 17-31.

¹⁸ M. R a w i t a - W i t a n o w s k i, *Skorowidz przedmiotów w XXV rocznikach „Tygodnia Piotrkowskiego” 1873-1898*, Piotrków Trybunalski 1907, przedmowa.

wydawnictwo zostało zawieszono przez władze carskie. Bezpośrednim powodem był antyrosyjski i niepodległościowy kierunek pisma¹⁹.

Ważnym źródłem do dziejów straży ogniowych jest kolejne pismo z okresu gubernialnego, wydawane w Piotrkowie pt. „Strażak”. Rocznik ten ukazywał się w latach 1882-1883. Wydawany był z inicjatywy Jordana Kańskiego, a drukowany u piotrkowskiego drukarza Eliasza Pańskiego. Celem tego wydawnictwa było rozpowszechnianie wiadomości dotyczących straży ogniowych oraz uświadamianie społeczeństwu, jak ważną spełniają one rolę²⁰. Publikowano w nim m.in. zarządzenia władz o zatwierdzeniu działalności straży ogniowych, „Regulamin Straży Ochotniczej”, listy istniejących i projektowanych straży w Królestwie Polskim, sprawozdania z działalności straży, spisy i listy członków rzeczywistych i honorowych, tabele przedstawiające liczbę pożarów i wynikłych strat w guberni piotrkowskiej.

Informacje na temat przeszłości Piotrkowa i regionu zawarte są także w kolejnym piśmie pt. „Echa Piotrkowskie”. Był to tygodnik społeczno-ekonomiczny ukazujący się w latach 1906-1909 i 1910 pod redakcją Kazimierza Nenckiego²¹. Jeszcze w czasie ukazywania się „Ech Piotrkowskich” w 1907 roku pojawił się nowy tygodnik społeczno-polityczno-literacki „Ziemia Piotrkowska”. Redagowany był przez Mieczysława Zarembe, drukowany w oficynie Szlamy Bełchatowskiego²². Ukazywał się krótko, wyszło tylko kilkanaście numerów pisma. „Ziemia Piotrkowska” zawiera w sobie wiele cennych wiadomości do dziejów miasta i kultury (z informacji o życiu miasta m.in. działalność Macierzy Szkolnej, Towarzystwa Dobroczynności dla Chrześcijan, Towarzystwa Wzajemnego Kredytu).

Na szczególną uwagę przy opracowywaniu dziejów Piotrkowa i guberni piotrkowskiej w okresie tuż przed wybuchem pierwszej wojny światowej zasługuje „Kronika Piotrkowska”. Tygodnik, założony z inicjatywy Związku Katolickiego, ukazywał się w latach 1910-1914. Po wybuchu I wojny światowej od 29 lipca do 27 września 1914 roku pismo ukazywało się codziennie. Pierwszym redaktorem i wydawcą „Kroniki” był Onufry Krajewski²³. Tygodnik jest cennym źródłem, obrazo-

¹⁹ „Tydzień Piotrkowski” 1906, dodatek z dnia 19 X 1906. Ostatni numer ukazał się 14 X 1906.

²⁰ Rocznik „Strażak” na rok zwyczajny 1883, s. 3; T. O l e j n i k, *Stan i potrzeby badań nad dziejami polskiego pożarnictwa*, „Muzealny Rocznik Pożarniczy”, t. 7, 1996, s. 7-8.

²¹ W latach 1906-1909 „Echa Piotrkowskie” ukazywały się pod redakcją Kazimierza Nenckiego. Kontynuację stanowił tygodnik „Piotrkowianin”, w 1910 roku pod redakcją Stanisława Przybyłowskiego i następnie od 22 VIII 1910 znów jako „Echa Piotrkowskie” pod redakcją Henryka Bronickiego.

²² T. Nowakowski, *op. cit.*, nr 20, s. 5.

²³ Faktycznymi założycielami i redaktorami pisma byli ks. Stanisław Szabelski i Michał Rawita-Witanowski. Od marca 1911 roku funkcję redaktora naczelnego objął ks. S. Szabelski, natomiast w listopadzie 1913 roku przejął ją ks. Mieczysław Janowski; zob. np.: „Kronika Piotrkowska” 1914, nr 37, s. 3; T. Nowakowski, *Michał Rawita-Witanowski – historyk i społecznik*, „Gazeta Ziemi Piotrkowskiej” 1958, nr 3, s. 5-6; M. Kwiatkowska, *Witanowski [w:] Słownik pracowników książki polskiej. Suplement II*, pod red. H. Tadeusiewicz, Warszawa 2000, s. 180-181.

wał bowiem życie społeczno-polityczne, gospodarcze, zagadnienia oświaty i kultury Piotrkowa oraz powiatu piotrkowskiego.

W tym samym roku co „Kronika Piotrkowska” na miejscowym rynku prasowym pojawił się tygodnik „Piotrkowianin” pod redakcją Stanisława Przybyłowskiego. Czasopismo stanowiło kontynuację „Ech Piotrkowskich”. Ukazało się kilkanaście numerów pisma²⁴. Publikowane artykuły w dużej mierze poświęcone były życiu kulturalnemu miasta.

Kolejnym tygodnikiem obrazującym życie miasta, a także regionu na początku XX wieku jest „Obserwator”. Jego pierwszy numer ukazał się w październiku 1912 roku. Było to ilustrowane pismo społeczne. Redaktorem naczelnym i jednocześnie wydawcą był Jan Śliwiński. Pismo tłoczone było w Drukarni Polskiej Józefa Waleckiego przy ul. Kaliskiej 23 (obecnie Słowackiego)²⁵. Ukazywało się do 1913 roku. Zamieszczano w nim m.in. ilustrowane materiały dotyczące Piotrkowa i okolicy oraz bieżące wiadomości z miasta i guberni. Podobnie jak „Kronika Piotrkowska”, „Obserwator” nawoływał do bojkotu ekonomicznego Żydów, głosząc hasło „Swój do swego”²⁶.

W 1914 roku, jeszcze przed wybuchem I wojny światowej w Piotrkowie ukazało się pierwsze czasopismo żydowskie „Di Piotrkower Sztyme” („Głos Piotrkowski”). Wydawany był w języku jidysz, redagowany przez znanego regionalistę Mojżesza Feinkinda²⁷. Ukazał się jeden numer, po czym gubernator Michał Jaczewski zabronił wydawania tego pisma²⁸.

Wybuch I wojny światowej oznaczał dla Piotrkowa początek nowego rozdziału w dziejach miasta. Znalazło się ono w centrum życia politycznego. W październiku 1914 roku do Piotrkowa przybyli polscy legionści, a wraz z nimi działacze Polskiej Organizacji Narodowej (PON). W grudniu 1914 roku Piotrków zajęli Austriacy. Okupacja austriacka trwała do listopada 1918 roku. W lutym 1915 roku w Piotrkowie powołano do życia C. i K. Komendę Obwodową (K. u. K. Kreiskommando in Piotrków)²⁹. Od początku wojny w Piotrkowie nastąpiło ożywienie działalności wydawniczej. Miało to oczywiście związek z rolą, jaką odegrało miasto w tym okresie w ruchu niepodległościowym. Nigdy wcześniej ani też później nie ukazywało się w Piotrkowie tyle czasopism. Prasę wydawaną w Piotrkowie na początku I wojny światowej podzielić można na dwie główne grupy. Pierwszą z nich, szczególnie ważną dla odtworzenia dziejów Piotrkowa i regionu stanowi piotrkowska prasa regionalna, wydawana pod kontrolą cenzury austriackiej, w której większość łamów poświęcono bieżącym wydarzeniom zarówno w mieście, jak i okolicy. W mniejszym stopniu poruszano zagadnienia dotyczące sytuacji na froncie oraz kwestie po-

²⁴ D. W a r z o c h a, *op. cit.*, s. 89-90.

²⁵ J. B o g u s ł a w s k a, *Piotrkowski ośrodek...*, s. 386.

²⁶ Por. W. K o p a l i ń s k i, *Słownik wydarzeń, pojęć i legend XX wieku*, Warszawa 1999, s. 401.

²⁷ M. F e i n k i n d, *Dzieje Żydów w Piotrkowie i okolicy od najdawniejszych czasów do chwili obecnej*, Piotrków Trybunalski 1930, s. 58.

²⁸ T. N o w a k o w s k i, *op. cit.*, nr 20, s. 5.

²⁹ *Piotrków Trybunalski i okolice – przewodnik*, Piotrków Trybunalski 1997, s. 66.

lityczne. Do drugiej grupy zaliczymy prasę ogólnopolską wydawaną w Piotrkowie. Jej treść dotyczyła zazwyczaj problematyki ogólnopolskiej. Jednak spotyka się także wiadomości dotyczące Piotrkowa i okolicy.

Ważne miejsce w szeregu pism ukazujących się w okresie I wojny światowej zajmuje „Dziennik Urzędowy Ces. i Król. Komendy Obwodowej w Piotrkowie” (1915-1918). „Dziennik” był pismem urzędowym austriackich władz okupacyjnych. Stanowi on źródło, z którego można czerpać informacje odnośnie działającej w Piotrkowie Komendy Obwodowej³⁰. Pismo wydawane było równolegle w dwóch językach – po polsku „Dziennik Urzędowy” i niemiecku „Amtsblatt”, a tłoczone było w drukarni Adolfa Pańskiego³¹.

Z regionalnych pism ukazujących się po wybuchu I wojny światowej obrazujących ówczesną sytuację jako pierwszy na piotrkowskim rynku prasowym pojawił się „Tydzień Piotrkowski”. Redaktorem i wydawcą pisma był Tadeusz Dobrzański, syn Mirosława Dobrzańskiego. W założeniu gazeta ta miała stanowić kontynuację „Tygodnia” z lat 1873-1906. Faktycznie jednak miała niewiele wspólnego z poprzednim czasopiśmie piotrkowskim z przełomu XIX i XX wieku. Pismo nie wzbudziło większego zainteresowania wśród czytelników. Zamieszczano w nim krótkie informacje z życia miasta, publikowano także lakoniczne artykuły dotyczące wiadomości zamiejscowych i wojennych³². W konsekwencji ukazało się tylko kilka numerów pisma.

Informacje na temat działającego w Piotrkowie od sierpnia 1914 roku Komitetu Obywatelskiego znaleźć można w kolejnym regionalnym piśmie piotrkowskim pt. „Chwila Obecna”. Pierwszy numer ukazał się w styczniu 1915 roku. „Chwila” była oficjalnym organem wspomnianego Komitetu Obywatelskiego miasta Piotrkowa. Jego przewodniczącym i jednocześnie redaktorem naczelnym był ks. Eugeniusz Lipiński³³. Problematyka poruszana na łamach „Chwili Obecnej” związana była z zadaniami Komitetu Obywatelskiego. Do zadań tych należało: zapewnienie miastu bezpieczeństwo, ochrona życia i mienia jego mieszkańców, niesienie pomocy ludności dotkniętej ciężarami wojennymi³⁴. Ukazały się tylko dwa numery pisma.

W tym samym roku pojawił się tygodnik „Życie”. Ukazywał się od lutego do sierpnia 1915 roku i do tego okresu stanowi ważne źródło informacyjne, gdyż jego treść stanowiła odbicie trudnej rzeczywistości. Redaktorem tego czasopisma i równocześnie wydawcą był Kazimierz Goebel, członek Komitetu Obywatelskiego³⁵. Informacje do dziejów miasta można czerpać ze stałej rubryki „Życia” pt. „Wiadomo-

³⁰ Na łamach pisma zamieszczano wszelkie informacje urzędowe, rozporządzenia władz okupacyjnych, wyroki sądów, tabele cen, kursy walut.

³¹ *Słownik pracowników książki polskiej. Suplement*, s. 657; R. K o t e w i c z, *Piotrków jako ośrodek wydawnictw niepodległościowych w latach 1914-1918* [w:] *Ziemia Piotrkowska u progu niepodległości. Materiały z sesji odbytej w 70 rocznicę odzyskania niepodległości 11 XI 1988*, pod red. M. Gąsiora, Piotrków Trybunalski 1988, s. 78-82.

³² J. B o g u s ł a w s k a, *Piotrkowski ośrodek...*, s. 383.

³³ T. N o w a k o w s k i, *op. cit.*, nr 20, s. 5.

³⁴ *Słowo wstępne*, „Chwila Obecna” 1915, nr 1, s. 1-2.

³⁵ R. K o t e w i c z, *op. cit.*, s. 86.

ści miejscowe”. Zamieszczono ogłoszenia, m.in. mieszczącej się w Piotrkowie C. i K. Komendy Armii w sprawie przejścia administracji przez Komendy Obwodowe w Piotrkowie i Nowo-Radomsku³⁶.

Na uwagę zasługuje także „Dziennik Narodowy”. Był on z kolei drugą gazetą codzienną w Piotrkowie. Wydawany był z inicjatywy Biura Prasowego Departamentu Wojskowego NKN od maja 1915 roku³⁷. Jako cel stawiano zdobycie społecznego poparcia dla idei NKN i Legionów. Pierwszym redaktorem był Tadeusz Kowalski. „Dziennik” ukazywał się w Piotrkowie przez wiele lat, bo aż do 1932 roku. W tym czasie zmieniali się wydawcy, redaktorzy, drukarnie³⁸. Miał znaczny wpływ na kształtowanie opinii społecznej piotrkowian. Publikowano w nim bogaty serwis informacyjny z Piotrkowa i Królestwa Polskiego. Na łamach „Dziennika” zamieszczano także wiadomości dotyczące życia miasta z lat I wojny światowej³⁹.

Kolejnym pismem piotrkowskim stanowiącym źródło do dziejów Piotrkowa i regionu jest tygodnik „Odrodzenie”. Pojawił się na piotrkowskim rynku prasowym w grudniu 1915 roku. Wydawany był pod hasłem oświecenia ludu polskiego. Pismo redagował Jan Kazimierz Sikorski⁴⁰. Zgodnie ze swym profilem na łamach tygodnika publikowano wiele artykułów mających na celu przybliżenie szerszym warstwom społeczeństwa różnych gałęzi wiedzy. Apelowano o podniesienie oświaty. Na końcu każdego numeru zamieszczano wiadomości miejscowe oraz wiadomości dotyczące sytuacji na froncie. W 1916 roku tygodnik przestał się ukazywać⁴¹.

Dla historyków i innych osób interesujących się dziejami harcerstwa polskiego szczególnie wartościowym źródłem będą „Wiadomości Skautowe”. Był to dwutygodnik piotrkowski ukazujący się od stycznia do października 1916 roku⁴² jako organ naczelny Polskiej Organizacji Skautowej (POS)⁴³. Pismo redagowane było przez Kazimierza Rudnickiego i miało za zadanie szerzenie skautingu na ziemiach polskich.

Na uwagę zasługują także czasopisma ogólnopolskie wydawane w Piotrkowie. Przeznaczone były z reguły dla całego Królestwa Polskiego. Miały charakter informacyjny i propagandowy. Przedstawiano w nich sytuację na froncie, podkreślano sukcesy Niemiec, Austro-Węgier i Legionów Polskich. Jednocześnie i w tych czasopismach spotykamy informacje dotyczące regionu piotrkowskiego. Stanowią one także źródło do dziejów miasta Piotrkowa i okolic. Do grona tych pism należy m.in. „Chłopska Sprawa” – organ Związku Chłopskiego. Ukazywał się od jesieni 1914 do

³⁶ „Życie” 1915, nr 2, s. 1.

³⁷ T. N o w a k o w s k i, *op. cit.*, nr 20, s. 5.

³⁸ W 1934 roku wznowiono wydawanie „Dziennika Narodowego”, ale stanowił on mutację warszawskiego „Kuriera Porannego”.

³⁹ R. K o t e w i c z, *op. cit.*, s. 83.

⁴⁰ Ibidem, s. 85.

⁴¹ J. B o g u s ł a w s k a, *Piotrkowski ośrodek...*, s. 386.

⁴² R. K o t e w i c z, *op. cit.*, s. 84.

⁴³ Polska Organizacja Skautowa powstała w 1915 roku, obejmowała swoim zasięgiem terytoryjnie okupacji austriackiej. Jej siedzibą był Piotrków.

września 1915 roku⁴⁴. Redaktorem był Kazimierz Kuczewski.

Kolejne pismo to tygodnik „Wici” z podtytułem „Pismo Legionistów Polskich”, ukazujący się w październiku 1914 roku⁴⁵ z inicjatywy Komisariatu Polskiej Organizacji Narodowej. W piśmie nawoływano mieszkańców miasta do wstępowania w szeregi Legionów Polskich, jak również do walki z zaborcą rosyjskim⁴⁶.

Następnym czasopiśmie był „Ruch” – główny organ Polskiej Organizacji Narodowej⁴⁷. Ukazywał się jesienią 1914 roku⁴⁸. Redaktorem był Michał Sokolnicki.

W marcu 1915 roku pojawiły się „Wiadomości Polskie” – faktycznie pierwsze pismo ogólnonarodowe. Redaktorem był Stanisław Kot. Zadaniem tego pisma było utrzymywanie stałego kontaktu między społeczeństwem polskim a Legionami oraz praca nad wznowieniem idei legionowej⁴⁹. Szerząc ją, „Wiadomości Polskie” propagowały również program NKN. Pismo ukazywało się do marca 1919 roku⁵⁰.

Kolejne pismo ogólnopolskie, wydawane w Piotrkowie od maja 1915 roku⁵¹ to „Goniec Polowy Legionów”, w podtytule określony jako „Dziennik Rozporządzeń Komendy Legionów Polskich”⁵².

W tym samym roku ukazuje się także czasopismo „Nowiny”. Redaktorem był Franciszek Dutkiewicz. Na łamach pisma publikowano informacje na temat toczącej się wojny⁵³.

W drugiej połowie 1915 roku zaczął ukazywać się także „Biuletyn Korespondencyjny”, wydawany przez Biuro Prasowe Departamentu Wojskowego NKN. Jego celem było dostarczanie materiałów informacyjnych dla drukowanych w kraju i za granicą dzienników i czasopism⁵⁴.

W 1916 roku pojawiło się w Piotrkowie nowe czasopismo, które odegrało dużą rolę w życiu miasta i regionu, a mianowicie „Głos Piotrkowski”. Był to organ Komitetu Narodowego w Piotrkowie, redagowany przez Tytusa Jemielewskiego. Oficjalnie „Głos” deklarował się jako tygodnik kulturalny poświęcony sprawom narodowym, społecznym i literackim. Jednocześnie na łamach pisma propagowano idee niepodległości⁵⁵.

Do regionalnej prasy piotrkowskiej należy zaliczyć także pisma redagowane przez uczniów szkół piotrkowskich. Młodzież piotrkowska brała czynny udział w życiu kulturalnym i społecznym miasta, czego wyrazem były powstałe pisma. Mogą

⁴⁴ Od jesieni 1914 roku ukazywał się w Warszawie, a w Piotrkowie od marca 1915 roku. J. B o g u s ł a w s k a, *Piotrkowski ośrodek...*, s. 385.

⁴⁵ Ukazały się tylko dwa numery pisma.

⁴⁶ R. K o t e w i c z, *op. cit.*

⁴⁷ J. B o g u s ł a w s k a, *Piotrkowski ośrodek...*, s. 386.

⁴⁸ T. N o w a k o w s k i, *op. cit.*, nr 20, s. 5.

⁴⁹ R. K o t e w i c z, *op. cit.*, s. 72.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ Od numeru 9 został przeniesiony do Warszawy.

⁵² T. N o w a k o w s k i, *op. cit.*, „Gazeta Ziemi Piotrkowskiej” 1963, nr 20, s. 5.

⁵³ R. K o t e w i c z, *op. cit.*, s. 83.

⁵⁴ Ibidem, s. 79.

⁵⁵ Ibidem, s. 84-85.

one stanowić źródło do dziejów szkolnictwa w okresie I wojny światowej. Do czasopism tych należą: „Monitor” – pismo Samopomocy i Polskiej Organizacji Skautowej, w podtytule „Organ humorystyczny”. Zaczął się ukazywać w 1916 roku. Zamieszczano w nim złote myśli, krytykujące ówczesne władze szkolne⁵⁶. Jeszcze w tym samym roku zaczęło się ukazywać pismo uczniowskie „Razem”. Był to organ Samopomocy Szkoły Polskiej w Piotrkowie wychodzący z przerwami do 1926 roku, później pod zmienionym tytułem „Znicz” do 1932 roku⁵⁷. Z pisma można czerpać informacje m.in. na temat życia, zwyczajów panujących wśród piotrkowskiej młodzieży, ale i także informacje dotyczące egzaminów maturalnych⁵⁸. Z innych pism należy wymienić „Ku Idei” (1917-1918), pismo uczniów gimnazjum ks. Miecysława Janowskiego i dwutygodnik „Młodzież” (1918), wydawany staraniem uczennic szkoły Heleny Trzcńskiej⁵⁹.

Do regionalnej prasy piotrkowskiej ukazującej się w czasie I wojny światowej należy także „Głos Żydowski”. Ukazywał się od grudnia 1916 roku. Był to tygodnik społeczno-literacki redagowany przez Henryka Festenstadta, a wydawany przez Mojżesza Feinkinda, od kwietnia 1917 roku finansowany przez Stowarzyszenie Tarbuth⁶⁰. Periodyk ukazywał się do 1918 roku.

Odzyskanie przez Polskę niepodległości miało decydujące znaczenie dla rozwoju polskiego ruchu wydawniczego. Nie zagrażały już antypolskie naciski zaborców, ożywiło się życie polityczne w kraju. Piotrków w tym czasie przestał pełnić rolę dużego ośrodka administracji państwowej, zlikwidowano lub przeniesiono wiele instytucji i urzędów. Schodził do rangi większego miasta powiatowego.

Z piotrkowskiej prasy regionalnej jako pierwszy w odrodzonej Polsce pojawił się „Tygodnik Ludowy”. Pierwszy numer ukazał się 25 stycznia 1920 roku. Redaktorem był Aleksander Fijałkowski. Na łamach pisma zamieszczane były przede wszystkim informacje dotyczące oświaty, zagadnień społecznych, a także wiadomości z życia politycznego. Kolejny tygodnik to „Gazeta Piotrkowska” o orientacji endeckiej. Jej pierwszy numer ukazał się 9 października 1921 roku. „Gazeta” ukazywała się do 1923 roku. Redagowaniem pisma zajmował się Michał Małek⁶¹. Następnym pismem, które odzwierciedlało życie miasta w pierwszych latach powojennych był „Dzień Trybunalski”. Redaktorem tej gazety był Władysław Budzyński. Z powodu małej ilości prenumeratorów dziennik wkrótce upadł. Na szczególną uwagę zasługuje „Ilustrowany Głos Trybunalski – Niezależny Dziennik Polityczny”. Było to pismo codzienne. Ukazywało się od lipca 1925 roku do 1937 roku⁶². Pierwszym redaktorem był Jerzy Kobierzycki⁶³. Swoim zasięgiem gazeta

⁵⁶ T. Nowakowski, *op. cit.*, nr 20, s. 5; Z. Kaczmarek, *Pisma szkolne i młodzieżowe*, „Gazeta Ziemi Piotrkowskiej” 1962, nr 46, s. 4-5.

⁵⁷ T. Nowakowski, *op. cit.*, nr 20, s. 5 i nr 21, s. 4.

⁵⁸ Z. Kaczmarek, *op. cit.*, s. 4.

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ M. Feinkind, *op. cit.*, s. 58.

⁶¹ T. Nowakowski, *op. cit.*, nr 21, s. 4.

⁶² J. Bogusławska, *Piotrkowski ośrodek* [w:] *Dzieje...*, s. 489.

obejmowała Piotrków, Tomaszów, Radomsko⁶⁴. Mimo dużej elastyczności politycznej była jednym z najpoważniejszych dzienników piotrkowskich. Zawiera bogaty materiał do poznania historii miasta w okresie międzywojennym.

We wspomnianym okresie w Piotrkowie powstawały także pisma związane z ruchem robotniczym. Należą do nich: „Czerwony Sztandar” (1921-1923), organ Okręgowego Komitetu Robotniczego PPS, „Sztandar Pracy”, „Szklarz” (1926), tygodnik Związku Zawodowego Robotników Przemysłu Szklarskiego w Polsce⁶⁵ oraz pismo codzienne „Robotnik Piotrkowski”, mutacja „Robotnika” warszawskiego⁶⁶.

Na uwagę zasługują dwa lewicowe dzienniki „Ekspres Codzienny” (czerwiec–wrzesień 1930) oraz „Piotrkowska Gazeta Codzienna” (maj–sierpień 1931). Sprawiły wiele kłopotów piotrkowskim władzom. Na ich łamach zamieszczane były artykuły krytykujące ówczesny rząd, przez co narażone były na represje cenzury i konfiskatę nakładu⁶⁷.

Na przełomie 1929 i 1930 roku w czasie kilku miesięcy ukazywał się dziennik lokalny pt. „Goniec Ziemi Piotrkowskiej”. Było to pismo polityczne, społeczne i gospodarcze. Redagowaniem pisma zajmował się Bronisław Kalwary. Z innych czasopism i gazet, które ukazywały się bardzo krótko na miejscowym rynku prasowym należy wymienić „Bez Przyłbicy” (1931), redaktorem był Antoni Morawski. Był to tygodnik społeczno-literacki i satyryczno-literacki. Kolejne czasopismo to „Piotrkowska Gazeta Narodowa” (luty 1934) – redaktorem był Jerzy Juźwicki. Następne to: dwutygodnik „Nowiny Literackie” (marzec–kwiecień 1934), którego redaktorem był Bronisław Kozior, dwutygodnik „Kolumna Młodolegionowa” (październik 1934 – kwiecień 1935) – organ Legionu Młodych z Piotrkowa, Tomaszowa, Radomska, Brzezin, „Piotrkowski Dziennik Narodowy” z lipca 1935 roku, „Tygodnik Narodowy” (lipiec–wrzesień 1935) – redaktorem był Piotr Szperna.

Również krótko utrzymywało się na piotrkowskim rynku prasowym pismo „Nurt” (grudzień 1935–1937). Był to organ piotrkowskiego oddziału Towarzystwa Literatów i Dziennikarzy Polskich, redagowany przez Eugeniusza Chlebowskiego⁶⁸.

W całym kraju w latach trzydziestych następował rozwój systemu mutacji wydawanych przez dzienniki wielkomięskie. Przyczyniło się to do upadku prasy regionalnej i lokalnej. W Piotrkowie pojawiły się mutacje gazet warszawskich i łódzkich, m.in. „ABC Ziemi Piotrkowskiej” (1929) – lokalne wydanie warszawskiego dziennika „ABC”; „Poranne Echo Piotrkowskie” (1934-1935) – mutacja łódzkiego „Echa”; „Dziennik Piotrkowski” (1935-1939) – mutacja warszawskich „Ostatnich Wiadomości”⁶⁹.

⁶³ Kolejnymi redaktorami byli: Wiktor Monsiorski i Aleksander Pański.

⁶⁴ Posiadał kilka mutacji, m.in. „Głos Sulejowski”, „Głos Bełchatowski”, „Głos Radomszczański”.

⁶⁵ S. K r y Ń s k i, *Czasy gazetarzy*, „Tygodnik Piotrkowski” 1982, nr 20, s. 8.

⁶⁶ T. N o w a k o w s k i, *op. cit.*, nr 23, s. 4.

⁶⁷ Redaktorami „Ekspresu Codziennego” byli Jan Woszczyk, Jan Jaworski i Ryszard Sokół, zaś „Piotrkowskiej Gazety Codziennej” – Antoni Morawski. J. B o g u s ł a w s k a, *Piotrkowski ośrodek...*, s. 495-496.

⁶⁸ Ibidem, s. 495-498.

⁶⁹ Ibidem, s. 492.

Informacje na temat istniejących w okresie międzywojennym szkół piotrkowskich można znaleźć w czasopismach wydawanych przez miejscową młodzież. Już w listopadzie 1919 roku ukazało się pismo pt. „Młoda Myśl”. W 1920 roku pojawia się organ satyryczno-humorystyczny „Czorcik”. Kolejnym pismem była „Nasza Przyszłość” (1933-1936), którego treść poświęcona była życiu Gimnazjum im. Bolesława Chrobrego. W 1935 roku ukazuje się pismo młodzieży piotrkowskich szkół średnich „W Naszych Oczach”⁷⁰.

W omawianym okresie Piotrków był również jednym z najpoważniejszych ośrodków drukarstwa żydowskiego. Czasopisma mniejszości żydowskiej drukowane były w większości w języku jidysz. Do najważniejszych należą: „Piotrkower Weker” („Piotrkowska Pobudka” – 1925-1930, 1936-1939) – organ Bundu, syjonistyczny tygodnik „Unzer Cajtung” („Nasza Gazeta” – od 1930), „Wochn Najes” („Nowiny Tygodniowe” – 1931-1932), „Unzer Jidische Sztyme” („Nasz Głos Żydowski” – 1933), „Literatur un Leben” („Literatura i Życie” – 1933), „Di Jidische Sztyme” („Głos Żydowski” – 1935-1939)⁷¹.

Czasopisma i gazety piotrkowskie, które ukazywały się do 1939 roku, przestały wychodzić wraz z wybuchem II wojny światowej. 27 września 1939 roku ukazało się nowe pismo pt. „Petrikauer Nachrichten” („Wiadomości Piotrkowskie”). Był to organ niemieckich władz okupacyjnych. Redaktorem był Jerzy Jaremkiewicz. Tytuł oficjalnego organu okupanta zmieniał się kilkakrotnie, brzmiąc kolejno: „Anordnungsblatt für Stadt und Landkreis Petrikau” („Dziennik Rozporządzeń dla Miasta i Powiatu Ziemskiego Piotrków”), „Anordnungsblatt für den Kreis Petrikau” („Dziennik Rozporządzeń dla Powiatu Piotrkowskiego”), „Anordnungsblatt für die Kreishauptmannschaft Petrikau” („Dziennik Rozporządzeń dla Starostwa Piotrków”). Te czasopisma urzędowe ukazywały się na przestrzeni około dwóch lat. Stanowią cenne źródło do dziejów okupacji hitlerowskiej w Piotrkowie. Tak np. w jednym z pierwszych numerów zamieszczono zarządzenie nadburmistrza Hansa Drechsela o utworzeniu getta w Piotrkowie Trybunalskim⁷².

Miejscowa prasa konspiracyjna pojawiła się dopiero w 1941 roku. Należały do niej „Wiadomości Wieczorne” (1941)⁷³ redagowane przez Zdzisława Kubickiego oraz „Tygodnik Informacyjny” (1942)⁷⁴ wydawany przez Komendę Obwodową ZWZ w Piotrkowie.

Pierwszym pismem w wyzwolonym mieście był tygodniowy „Organ Oddziału Informacji i Propagandy w Piotrkowie – Biuletyn Informacyjny Ziemi Piotrkowskiej”. Ukazywał się od kwietnia 1945 roku. Natomiast pierwszą gazetą był „Głos Piotrkowski” – wydawany przez Miejską Radę Narodową. Wychodził od połowy lutego 1945 roku.

⁷⁰ Z. K a c z m a r e k, *op. cit.*, s. 4.

⁷¹ J. B o g u s ł a w s k a, *Piotrkowski ośrodek...*, s. 500; D. W a r z o c h a, *Przedwojenny Piotrków Trybunalski – żydowski ośrodek wydawniczo-drukarski*, „Słowo Żydowskie” 2001, nr 5, s. 10-11.

⁷² „Anordnungsblatt für Stadt und Landkreis Petrikau” 1939, nr 4, s. 6-7.

⁷³ S. F i j a ł k o w s k i, T. N o w a k o w s k i, *op. cit.*, poz. 96.

⁷⁴ *Ibidem*, poz. 89.

Z innych pism ukazujących się po II wojnie światowej w Piotrkowie, z których można czerpać informacje do dziejów miasta i regionu należy wymienić „Głos Piotrkowski” (1947-1949) – mutacja łódzkiego „Głosu Robotniczego”; miesięcznik „Przemysł Szklany” ukazujący się od grudnia 1945 roku. W 1948 roku ukazał się dziennik „Życie Piotrkowa i Tomaszowa”. Była to mutacja „Życia Warszawy”⁷⁵.

Po 1949 roku w Piotrkowie pojawia się wiele gazet i czasopism wydawanych z inspiracji PZPR. Były to m.in.: „Wiadomości Powiatu Piotrkowskiego” (styczeń 1956) – organ Komitetu Powiatowego PZPR; „Głos Powiatu Piotrkowskiego” (marzec 1956); „Partyjna Trybuna” (marzec–kwiecień 1957) – miesięcznik informacyjno-dyskusyjny wydawany przez Komitet Miejski PZPR⁷⁶.

W 1958 roku ukazał się tygodnik „Gazeta Ziemi Piotrkowskiej”. Wydawano go do 1978 roku, następnie wychodził pod zmienionym tytułem „Tygodnik Piotrkowski” do 1997 roku. Od początku swojego istnienia, już za czasów redaktorstwa Wacława Karbowskiego (1958-1960), „Gazeta” zawierała wiele cennych wiadomości dotyczących Piotrkowa i regionu. W latach 1960-1978 redaktorem naczelnym był Jerzy Kisson-Jaszczyński.

Od 1991 do 2000 roku ukazywał się tygodnik „Piotrków 7 dni”, redagowany przez Stanisława Stępnia. Pismo związane było z SdRP, a następnie z SLD. W maju 2000 roku przekształcone zostało w dodatek do „Dziennika Łódzkiego”. Od marca 1997 roku ukazuje się „Tydzień Trybunalski”, redagowany początkowo przez Waldemara Szaja, a od 2003 roku przez Julitę Malczewską. Od października 2002 roku ukazuje się „Kurier – Kultura i Rzeczywistość” – miesięcznik poświęcony zagadnieniom społeczno-kulturalnym, redagowany przez Pawła Reisinga.

Regionalna prasa piotrkowska jest dziś cennym źródłem do dziejów miasta i regionu. Można powiedzieć, że stała się kroniką dziejów ziemi piotrkowskiej. Ukazywała się za czasów gubernialnych, podczas pierwszej wojny światowej, w okresie dwudziestolecia międzywojennego, w czasach PRL, ukazuje się obecnie. Dotychczas powstało niewiele publikacji w sposób wyczerpujący omawiających dorobek prasy piotrkowskiej. Można też stwierdzić, iż prasa piotrkowska jako źródło do dziejów miasta i regionu jest niedoceniana przez historyków regionalistów.

⁷⁵T. Nowakowski, *op. cit.*, nr 23, s. 4.

⁷⁶Ibidem.